

Släpp ingen levande förbi. Berättelser från murens Berlin

Peter Handberg

NATUR & KULTUR, 2009, 458 s.

På kort tid har Peter Handberg trätt fram som en av de stora samtidshistoriska skildrarna på svenska. Längre ägnade han sig först och främst åt översättning – av Georg Christoph Lichtenberg och Friedrich Nietzsche, av Robert Walser och Henry David Thoreau. Men 2007 gav han ut *Udergångens skuggor*, ett skrämmande historiskt reportage om de baltiska missiler som ännu för tjugo år sedan hotade att utplåna svenska städer. Den följdes året därpå av en fristående fortsättning, *Kärleksgraven*, om lycksökare och vinddrivna sällar i det post-sovjetiska Baltikum. Hans nya bok, lika rik och fångslande som de bägge tidigare, handlar om kalla kriget och vad detta gjorde med människorna.

Släpp ingen levande förbi är en djupt gripande berättelse om ett instängt folk. I centrum står den gräns som under decennier förhindrade östtyska medborgare att lämna sitt land. När Berlinmuren byggdes 1961 blev denna sinnebild för *die Grenze*, men Handberg påminner om att gränsen mellan Öst- och Västtyskland var över 110 mil lång. Den som försökte att fly hade att forcera inte bara dubbla rader hårdmetallstängsel och en dödsremsa som på många håll var minerad, utan även hundpatruller och en gränstruppsarmé som, när den var som störst, omfattade 50 000 man. Handbergs bok handlar inte minst om dessa tusentals flyende människor – exakta siffror kan aldrig fastställas – för vilka det stelfrusna krigets gräns var permanent närvarande lika mycket i medvetandet som i terrängen. Den östtyska staten hade rest en skyddsvall mot den fascistiska Förbundsrepubliken och med ideologins obönhörliga logik var alla som kränkte denna gräns per definition fiender. ”Republikflyktingar” fann ingen nåd och vanliga människors *Fernweh* blev ett hot mot samhällssystemets överlevnad.

Boken hämtar sin dramaturgiska nerv ur de ständiga växlingarna mellan den stora histo-

rien och den lilla, mellan det djupt personliga och det allmängiltiga. Egna hägkomster från Västberlin, de återkommande besöken hos fadern på 1960-talet liksom bohemlivet i staden tjugo år senare, varvas med plågsamma berättelser om östtyska gränsoffer. Att Handbergs utsiktspunkt är den västra halvan av den delade metropolen frambesvärjer en närhet till de flyende människorna på andra sidan muren, men lika mycket ger det en distanserande kontrast; livet i Västberlin levdes trots allt i ett egendomligt undantagstillstånd fjärran de hårda östtyska realiteterna, en sorglös stiltje i stormens öga. Ibland sammansmälter det biografiska stoffet och det stora skeendet: ”Den 14 mars 1966, veckan efter att jag, den trojanska hästen, via den svartvita tv-rutan jublande hejlat fram Östtyskland till en 4-1-seger över Tre kronor i ishockey-VM, och hamnat i gräl om detta och mycket annat med min pappa, försökte två östtyska pojkar ta sig över till Västberlin, vilket så här i efterhand får min och pappas konflikt att framstå som en bagatell, trots att den färgat mig för livet.” Man anar att Handbergs fascination inför gränsen ytterst bottnar i ett eget frihetsbegär, i en längtan efter att spränga den mur som fadern hade rest om deras liv.

Många av gränsoffren var förskräckande unga. I efterhand har man kunnat konstatera att omkring 50 barn dog vid gränsen, väl vetandes att mörkertalet är stort. I flera fall rörde det sig om tonåringar som protesterade mot ledan och konformismen i DDR, i andra helt enkelt om en lek som gick över styr. Myndigheterna förfalskade de officiella dokumenten och angav att de hade drunknat eller kommit åt en högspänningsledning. I själva verket hade de fallit offer för splitterbomber eller vaktpatrullernas kulor. De efterlevande tvangs stillatigande acceptera lögnerna för att inte själva hamna på tukthus.

Handberg har lagt ned ett verkligt arbete på att intervjua överlevande, gräva i gamla Stasi-akter och bearbeta de stora dokumentsamlingar som utkommit efter återföreningen. Drivkraften är en illa dold vrede över oförrätterna och över att så många av gärningsmännen har gått fria eller dömts till obetydliga straff. Dessa diktaturens hantlangare kommer vi aldrig nära. Handberg har velat ge de ansiktslösa off-

ren ett ansikte och han gör varje enskilt fall till "ett litet universum av tragik".

Bokens sinnrika, flerskiktade komposition skiljer den samtidigt i grunden från den politiska pamfletten. En inte obetydlig del upptas av ett slags resedagbok från östpolska utmarker under sent 1980-tal. Här, liksom i partierna om hans brustna kärlekshistorier i murens slag-skugga, blir framställningen mer omständlig och han tillåter stråk av vemod och sentimentalitet att bryta igenom. Aldrig slår det emellertid över i nostalgi, ty Handberg vet att det realsocialistiska systemet var "unket och grått, brutalt och paranoiskt, destruktivt och genomdränkt av sprit". Och ännu alldeles i slutet neutraliserades gränskränkare. Den siste, Frank Mittag, dog den 27 oktober 1989.

Peter Handberg kan man läsa för att han med lidelse gjuter liv i det nyss förgångna och återkallar den tudelade världens absurditeter. Men man kan därtill läsa honom som en historieskildrare långt bortom den akademiska prosans allfarvägar. Om man menar att fackhistorikern också bör behärska andra genrer än avhandlingen och uppsatsen – essän, levnads-teckningen, den reflekterande betraktelsen – har de professionella mycket att lära av honom. Han demonstrerar vikten av levande gestaltning, personligt tonfall och att människor bör beledsaga berättelserna. Med stilistisk balans och historisk inlevelse har han skrivit en överväldigande bok.

Johan Östling